

УДК 339.1

Горняк О. В.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ВІРТУАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В МЕРЕЖЕВІЙ ЕКОНОМІЦІ

У статті проаналізований процес віртуалізації економічної діяльності, форми його прояву на різних рівнях сучасної мережевої економіки. Особлива увага приділяється дослідженню даного процесу на мікрорівні, змінам, що відбуваються у фірмах, компаніях, транснаціональних компаніях. Суперечлива єдність об'єктивного і суб'єктивного у віртуальній економіці породжує нові організаційні форми, змінює структуру сучасного підприємства, формує нові виміри результативності його діяльності.

Ключові слова: віртуалізація економіки, віртуалізація економічної діяльності, віртуальна економіка, мережа, мережева економіка підприємства, інформаційні компанії, транснаціональні компанії, інтернет.

Постановка проблеми. Розвиток сучасної економіки породжує нові тенденції та явища, осмислення яких значно відстає у часі, оскільки методологія і методи пізнання є більш консервативними, ніж об'єктивна реальність. Вони змінюються досить повільно, і формування сучасної парадигми економічної науки знаходиться на початкових етапах, що ускладнює дослідження новітніх явищ реальної економіки. Це, в свою чергу, створює певні труднощі аналізу діяльності економічних агентів, які стикаються з багатьма складними проблемами і потребують науково обґрунтованих рекомендацій щодо середовища їх діяльності, визначення перспектив розвитку галузі чи сфери, в якій вони функціонують, економічної оцінки результатів тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку віртуальної економіки та віртуалізації економічної діяльності досліджують відомі зарубіжні та українські економісти, праці яких використані при написанні даної статті. Це – А. В. Бузгалін, М. Ванштейн, А. Гальчинський, Ж. Деррида, В. В. Ільїн, М. Кастельс, А. Крокер, В. А. Кутярев, Ж.-Ф. Лиотар, А. Мясникова, Н. А. Носов, П. В. Скотний.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасні фірми мають у своєму розпорядженні ресурси, що забезпечують їм доступ на різні ринки як внутрішні, так і зовнішні. Вони мають можливість формувати потреби споживачів у різних країнах світу, і в той же час вони досить вразливі, оскільки умови їх функціонування нестабільні, невизначені, залежать не лише від об'єктивних процесів, але й від суб'єктивних чинників, які досить часто переважають об'єктивні.

Серед відносно нових феноменів сучасної економіки, що поєднує об'єктивне і суб'єктивне в їх суперечливій єдності, слід виділити віртуалізацію економіки, економічної діяльності та економічних процесів. Перші стадії даного процесу вже пройшли, і в сучасних умовах є можливість його осмислення на різних рівнях економіки. Ми розглядаємо особливості віртуалізації економічної діяльності на мікрорівні. Сучасне підприємство, як відомо, характеризується особливостями, що відрізняють його від підприємства традиційного, оскільки воно еволюціонує разом з економікою, набуває нових форм, змінює свою структуру [1, с. 232–233]. У цих якісних і кількісних змінах на мікрорівні особливу роль відіграє віртуалізація економічної діяльності.

Мета статті. Головною метою даної роботи є дослідження сутності процесу віртуалізації діяльності в сучасній економіці та його наслідків для функціонування підприємств у мережевій економіці.

Виклад основного матеріалу. В економічній і філософській літературі на протязі останніх десятиліть проблеми віртуалізації, віртуальної реальності, віртуальної економіки досліджується активно і плідно. Філософи дослідження інформаційного суспільства і віртуальної реальності проводять у контексті постмодернізму як домінуючої парадигми мислення [3; 4]. Віртуальна реальність, на їх думку, є середовищем панування нематеріального, тобто невідчутного, невидимого, неспівмірного з параметрами тілесного, відчутного світу. Електричні і магнітні поля, сучасні нанотехнології є прикладами нематеріального, що активно використовується в реальних економічних процесах. Водночас все це формує передумови віртуальної реальності [4, с. 307].

Процеси віртуалізації відбуваються в ході кардинальних зрушень, пов'язаних із глобалізацією і формуванням постіндустріального суспільства, яке суттєво відрізняється від традиційного класичного капіталізму і базується на інформаційних технологіях. Останні більшу частку економічної діяльності переміщують у світ віртуальних знаків і розповсюджують «сітвові принципи організації, які перетворюють людину на продовження комп'ютера і замінюють особистість на її інформаційний символ» [6, с. 50]. При цьому ринок перетворює споживача на покупця етикеток за допомогою реклами, стандартів, створених маскультурою брендів. В результаті сформувалася «новий тип капіталу, панівною формою якого став не просто фіктивний, а віртуальний фінансовий ринок, а основним інститутом – транснаціональна корпорація, що перетворюється на своєрідну «матрицю», роблячи залежним від себе кожного учасника» [6, с. 51].

Логіка віртуальності, на думку деяких учених, породжує «пандемію насилля» з інтернаціональними, громадськими, економічними, національними війнами, війнами національних меншин, розгулом расизму і ксенофобії, етнічними зіткненнями, культурними і релігійними конфліктами [7, с. 120]. При цьому демократія і світоглядний плюралізм витісняється політикоідейним і масмедійним маніпулюванням, культура трансформується в своєрідну ринкову імітацію маскультури, вільний час перетворюється на час дозвілля, а масмедійні структури – на виключно ринкові [4, с. 308]. В результаті пріоритетним стає розвиток тих сфер, де виробляються не матеріальні продукти, а віртуальні блага, які у певному сенсі є дійсно корисними, але в цілому вони сприяють відтворенню віртуального фінансового капіталу, розповсюдженню масмедійних маніпуляцій, розширенню сфери маскультури і збільшенню чисельності людей, які «щиро вірять у реальність цього

фактично віртуального світу» [6, с. 52]. Ці зміни призвели до проникнення віртуальної реальності в усі сфери життєдіяльності людини, в т. ч. і в економічну діяльність.

Віртуальна реальність тісно пов'язана зі становленням фінансової економіки, яка є адекватною моделлю розвитку сучасної економічної системи і виражає відповідним чином процеси постіндустріалізації та інформатизації. Як вважає В. В. Ільїн, сучасна цивілізація в процесі глобалізації «інтегрує всю суму історичної феноменології і не може бути повністю уніфікована. Нині домінуючий метод організації світу пропонує людству економічну (прагматичну) типологію соціального універсалу, яка доповнюється «віртуальною силою» фінансових потоків» [8, с. 420].

Віртуальність як ідея досліджувалась у філософії, починаючи з античних часів, але лише в останні десятиліття XX століття вона почала активно використовуватися у ергономіці, психології, літакобудуванні тощо [9]. З появою комп'ютерів вона отримала матеріальну базу, з'являється віртуальний об'єкт у вигляді віртуальної машини, віртуальної пам'яті; формується специфічна кіберкультура і засновується перша фірма по випуску побутових віртуальних комп'ютерів [4, с. 310–311; 10, с. 157]. Віртуальна реальність передбачає заміну матеріальної субстанції відношеннями і функціями, у яких участь людини відбувається через свідомість. В результаті необхідність у предметності зникає. Цей процес А. Крокер і В. Ванштейн описують таким чином: «По мірі того, як віртуальність примножується, тілесності стає все менше, а матеріальні умови віртуальності все більше знижуються... Уява розростається, а навколишнє середовище та інфраструктура деградує – це помста матерії» [11, с. 70]. Особливістю віртуальних об'єктів є те, що вони існують в процесі їх народження, після закінчення якого вони перестають існувати.

Віртуальна реальність та її елементи мають свою внутрішню автономну природу, яка розвивається у відповідності до своїх законів. Віртуальна і матеріальна реальності співвідносяться як форма і зміст, і при цьому, з одного боку, матеріальна реальність є константою по відношенню до віртуальної, а з іншого, – віртуальна реальність може породжувати віртуальну реальність наступного рівня і бути для останньої теж константною [4, с. 313].

В економічній теорії і практиці господарювання головною проблемою є визначення категоріального ряду віртуальної реальності. Визначаючи особливість віртуальної в економіці, А. С. Гальчинський наголошує на логіку руху від пізаного до непізаного і від пізаного до віртуального, а від нього – до реального. У цьому контексті віртуальне – «ще не пізнана реальність» [12, с. 64], а, значить, пізнана реальність втрачає свою віртуальність. При цьому, оскільки віртуалізація є процесом безперервним, постійно з'являється нове і непізнане, що спонукає економічну теорію враховувати дану особливість.

Віртуальна економіка характеризується також тим, що в ній співіснують непізнане і відоме, які переплітаються, розширюють економічний простір і породжують специфічні суперечності постеконічної реальності. Сучасна економіка продукує перш за все не матеріальні, а ідеальні блага (знання, інформація), в її основі – творча діяльність людини, що базується на саморозвитку, самовдосконаленні і не може бути стандартизо-

вана. Вартісні показники втрачають своє значення в такій економіці, замість конкурентних відносин формуються відносини конвергенції, ієрархічні структури поступаються складним горизонтальним зв'язкам [12, с. 65].

Віртуальна економіка складається в кіберпросторі, в мережевих структурах у вигляді будь-якої інтерактивної діяльності. Сучасна економічна діяльність є також інтерактивною, і віртуальні системи створюють нові можливості для її розвитку. Головною ознакою включення економічних процесів у процес віртуалізації є дематеріалізація економічної діяльності та економічного буття, яка стимулюється зростанням значимості постматеріальних потреб та інтересів людини [12, с. 66]. Оскільки сучасна економіка є економікою інформації та знань, на відміну від економіки аграрної та індустріальної, вона перестає бути реальною у традиційному розумінні. Інформація та знання як провідні форми багатства сприяють процесу віртуалізації економічної діяльності.

Головними продуктами виробництва і споживання в інформаційній економіці є інформація і засоби телекомунікацій. У розвинених країнах на фондових ринках спостерігається завищена капіталізація компаній, що виробляють дані продукти. Як відзначає Л. М'яснікова, якщо говорити про інформаційні компанії, то в них «закони ринку перейшли у сферу віртуального, тобто симуляції очікувань високої прибутковості» [13, с. 7].

В результаті функціонування і розвитку інформаційних компаній у світовій економіці сформувався своєрідний кластер «нової економіки», який забезпечив перехід від традиційної до сучасної економіки [4, с. 317], метою якої є зростання виробництва в інтелектуальній сфері за рахунок знань для їх прирощення та розвитку. Але при цьому добробут та існування людства залежить від рівня розвитку матеріальної сфери, тобто традиційної економіки, в якій головну роль відіграє не інформація та знання, а енергія. Поєднання традиційної і нової економіки відбувається за допомогою Інтернету. Застосовуючи Інтернет у матеріальному виробництві у вигляді системи новітніх технологій, управління, маркетингу, логістики, компанії отримують можливість значно підвищити свою ефективність, якість продукції та продуктивність. Економічна діяльність при цьому зазнає конструктивних змін, трансформується і осучаснюється.

В той же час Інтернет створив нові форми взаємовідносин людей із зовнішнім середовищем та між собою. Контакти відбуваються не безпосередньо, а через інформаційні, технічні, сервісні системи, через Інтернет, що призводить до появи нових перетворених форм, обумовлених сприйняттям нових реалій. У віртуальній економіці в результаті зростає роль інформації, яка досить легко фальсифікується, може відігравати деморалізуючу роль і сприяти негативному ставленню до прогресу в усіх його формах.

За допомогою Інтернету і комп'ютера людина може створювати свій світ. Підприємець, щоб розв'язати ту чи іншу економічну проблему, обговорює шляхи її вирішення зі своїми віртуальними колегами, відвідує відповідні сайти, переглядає посилання, користується пошуковими системами, організовує інтернет-конференцію, обговорює зібрану інформацію і отримує той чи інший результат (гіпотези тощо). Це надає можливість значно підвищити ефективність діяльності підприємця, відкриває йому доступ до наявних інформа-

ційних ресурсів, до нових знань. Це свідчить про те, що «Інтернет є зовсім не паралельною відображальною реальністю, а такою, що породжує новий віртуальний і реальний світ» [14, с. 33]. Л. М'ясникова теж підтримує такий підхід, відзначаючи, що «світ Постмодерну з його віртуальним простором все більше стає світом еквівалентів реальності, симуляторів, світом генерування еквівалентів реальних цінностей центрального світу. По суті справи, відбувається спрощення, формалізація цивілізації, яка перемелює реальні досягнення Нового часу і смислово пустоту симуляторів» [13, с. 8]. А. Гальчинський вважає, що це відбувається в процесі дематеріалізації виробництва, зростання творчої складової праці, інтелектуалізації, коли традиційні об'єкти реальної економічної діяльності замінюються «штучними образами (віртуальними цінностями), які найчастіше є їхніми символами. Саме в цьому сенсі віртуальна економіка, що формується в межах кібернетичного простору, підпорядковує свої функціональні механізми електронним технологіям» [12, с. 66].

В сучасній економічній діяльності на всіх рівнях чітко прослідковується тенденція до переважання частки працівників, що виробляють символи, у порівнянні з чисельністю працівників, зайнятих у традиційних галузях і сферах. Оскільки сфера виробництва символів характеризується високими швидкісними параметрами, економічна діяльність змінюється, зазнаючи широкомасштабного впливу економіки віртуальної. Економічні процеси прискорюються, ділові операції здійснюються в режимі он-лайн, кібернетичний простір розширюється, а економічний простір значно звужується. Особливо наглядно ці процеси спостерігаються у фінансовій сфері, де похідні цінні папери, входячи в комп'ютерні мережі, постійно трансформуючись, породжують свої системи, діяльність яких важко відслідкувати, а їх зв'язок з реальними активами перебивається.

Інформація і сучасні технології забезпечують зв'язок між людьми через Мережу безпосередньо, оминаючи центральний сервер. При цьому, віддаючи свої ресурси, можна користуватися ресурсами Мережі в повному обсязі. Зважаючи на те, що в Мережу поки що не включена більшість людей, головним ресурсом залишається енергія, а не інформація. В той же час досить інтенсивно відбувається процес формування інформаційних кластерів, які сприяють вирівнюванню розподілу ресурсів в масштабах світової економіки, де головну роль відіграють транснаціональні корпорації (ТНК) з мережевою структурою, яка поєднує матеріальне і віртуальне в єдине ціле. Водночас відбувається мережева інформатизація суспільства і на цій основі формування людино-машинного суспільства, яке сприяє глобальній корпоративізації економіки та інтернетизації населення [4, с. 323; 13, с. 9]. За таких умов соціально-економічний розвиток і економічна діяльність відбуваються за принципами мережі. Мережевими стають виробництва і його первинні ланки (фірми, транснаціональні компанії, транснаціональні стратегічні альянси), фінанси, торгівля, культура, інститути права і влади. Капітал, праці і виробництво розвиваються за логікою мережі, формується єдиний ринково-інформаційний простір, і ринок представляє собою мережевий міжнародний інститут, у якому транснаціональний капітал зі спекулятивної форми трансформується в творчу [4, с. 323].

У сучасній ринковій економіці біржі і транснаціональні банки є своєрідними вузлами єдиної мережі. Вони сприяють реалізації принципів лібералізації та встановлюють відповідні норми віртуальної економіки у глобальній фінансовій сфері. Якщо для традиційних видів господарської діяльності існують жорсткі обмеження, то для віртуальної фінансової діяльності таких меж немає, і транснаціональна координація здійснюється в умовах необмежених можливостей. Л. М'ясникова, розкриваючи зміст даного процесу, підкреслює: «Розмивається аристотелівське розуміння економіки як частини етики. Ідеологія чесної праці витісняється ідеологією фінансового успіху, тобто відбувається деморалізація економічних відносин. Грошовий механізм усе частіше використовується як влада над суспільством, а не як капітал, тобто він виходить за межі економіки» [13, с. 9]. Це означає дематеріалізацію і віртуалізацію економічної діяльності, і, як вважає П. Скотний, «...економіка через Мережі світу, ТНК і ТНБ зі способу господарювання і специфічного феномену суспільства і культури перетворюється на багатомірну владну систему координат. Утворюється інформаційно-фінансова олігархія і достатньо чітко проглядається мережевий контур міжнародного олігархічного режиму – демократія як влада людей поступається місцем постдемократії – владі грошей. Фактично завдяки віртуалізації економіки утворюються умови для перетворення цивілізації на штучно конструйовану мережеву соціально-політичну і господарську реальність [4, с. 325]. В результаті «соціальна морфологія домінує над соціальною діяльністю» [15, с. 496]. Ж.-Ф. Люотар констатує: «Старий принцип, відповідно до якого одержання знання невіддільне від формування розуму і навіть самої особистості, старіє і буде вилучатися зі вжитку. Таке ставлення постачальників і користувачів знання до самого знання прагне і буде прагнути перейняти форму відношення, яке виробники і споживачі товарів мають з цими останніми, тобто вартісну форму. Знання виробляється і буде вироблятися для того, щоб бути проданим, воно споживається і буде споживатися, щоб здобути вартість у новому продукті, в обох цих випадках, щоб бути обміняним. Воно перестає бути самоціллю і втрачає свою споживчу вартість» [16, с. 18].

Всі ці процеси свідчать про тенденцію до економізації усіх сторін діяльності окремої людини і суспільства в цілому, до заміни цінностей інтересами, до прагматизації освіти, науки, культури, творчості. Але в той же час відбувається інтенсифікація соціальної творчості, трансформація системи взаємовідносин, переосмислення місця і ролі людини у світі, її віри і бачення перспектив.

Висновки і пропозиції. Результати дослідження становлення і розвитку віртуальної економіки свідчать про зміни в функціонуванні всіх економічних агентів, перетворення їх на елементи єдиної мережі. Особливо це стосується фірм та працівників, творчий потенціал яких створює можливості для розвитку економіки в сучасних умовах. Подальші дослідження слід зосередити на визначенні структури віртуальної економіки, особливостей функціонування віртуальних підприємств, структури їх капіталу та власності. Важливого значення набуває проблема взаємозв'язку і взаєморозвитку віртуальної та реальної економік, взаємопереходів реальних і віртуальних економічних процесів.

Список використаних джерел:

1. Гальчинський А. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти / А. Гальчинський. – К. : Либідь, 2006. – 310 с.
2. Горняк О. В. Еволюція концептуальних підходів до аналізу фірми в економічній теорії / О. В. Горняк // Вісник Одеського національного університету. Економіка. – Том 2. – Вип. 7–1(49). – 2016. – С. 79–82.
3. Кутырев В. А. Философия постмодернизма / В. А. Кутырев. – Н. : Новгород, 2006. – 78 с.
4. Скотний П. В. Економіко-теоретичне знання в парадигмі методології: монографія / П. В. Скотний. – Дрогобич: Ред.-вид. відділ Дрогобичського державного пед. університету імені Івана Франка, 2011. – 408 с.
5. Кутырев В. А. Оправдание бытия (явление ничтологии и его критика) / В. А. Кутырев // Вопросы философии. – 2000. – № 5. – С. 15–32.
6. Бузгалин А. В. Альтернатива деконструкции: блеск и нищета постмодернизма / А. В. Бузгалин // Философия хозяйства. – 2008. – № 5(59). – С. 49–80.
7. Деррида Ж. Призраки Маржа / Ж. Деррида. – М. : Академический Проект, 2006. – 270 с.
8. Ільїн В. В. Фінансова цивілізація / В. В. Ільїн. – К. : Книга, 2007. – 528 с.
9. Виртуальная реальность как феномен науки, техники и культуры. – СПб. : Университет, 1996. – 440 с.
10. Носов Н. А. Виртуальная реальность / Н. А. Носов // Вопросы философии. – 1999. – № 10. – С. 152–164.
11. Крокер А. Политическая экономия виртуальной реальности: панкапитализм / А. Крокер, М. Ванштейн // Виртуальная реальность и современный мир. – М., 1997. – Вып. 3. – С. 64–75.
12. Гальчинський А. С. Економічна методологія. Логіка оновлення: Курс лекцій / А. С. Гальчинський. – К. : «АДБФ-Україна», 2010. – 572 с.
13. Мясникова Л. А. Экономика постмодерна и отношения собственности / Л. А. Мясникова // Вопросы философии. – 2002. – № 7. – С. 5–16.
14. Новые информационные технологии и судьбы рациональности в современной культуре (материалы «круглого стола») // Вопросы философии. – 2003. – № 12. – С. 3–52.
15. Кастельс М. Становление общества сетевых структур / М. Кастельс // Новая постиндустриальная волна на западе. Антология / Под ред. В. Л. Иноземцева. – М. : Academia, 1999. – 505 с.
16. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / Ж.-Ф. Лиотар. – СПб. : Алетейя, 1998. – 160 с.

Горняк О. В.

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

ВИРТУАЛИЗАЦИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СЕТЕВОЙ ЭКОНОМИКЕ

Резюме

В статье проанализирован процесс виртуализации экономической деятельности, формы его проявления на разных уровнях современной сетевой экономики. Особое внимание уделяется исследованию этого процесса на микроуровне, изменениям, происходящим в фирмах, компаниях, транснациональных компаниях. Противоречивое единство объективного и субъективного в виртуальной экономике порождает новые организационные формы, изменяет структуру современного предприятия, формирует новые подходы к изменению результативности его деятельности.

Ключевые слова: виртуализация экономики, виртуализация экономической деятельности, виртуальная экономика, сеть, сетевая экономика, предприятия, информационные компании, транснациональные компании, интернет.

Gornyak O. V.

Odessa I.I. Mechnikov National University

VIRTUALIZATION OF ECONOMIC ACTIVITY IN THE NETWORK ECONOMY

Summary

The process of economic activity virtualization, the forms of its manifestation at the various levels of the modern network economy are analyzed in the article. Particular attention is paid to the investigation of this process at the micro level, to the changes that take place at the firms, companies, transnational companies. The contradictory unity of the objective and subjective in the virtual economy generates new organizational forms, changes the structure of the modern enterprise, forms new dimensions of the effectiveness of its activities.

Keywords: virtualization of economy, virtualization of economic activity, virtual economy, network, network economy of enterprise, information companies, multinational companies, internet.